

Jarosław Charchuła
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
<https://orcid.org/0000-0002-8470-7374>
<https://doi.org/10.35765/slowniki.628>

Filozofia nauk społecznych a katolicka nauka społeczna

Streszczenie

DEFINICJA POJĘCIA: Autor podkreśla fundamentalne różnice między obiema tradycjami w zakresie celów, typu wiedzy, metod i orientacji praktycznej, wskazując jednocześnie, że różnice te nie wykluczają dialogu, lecz tworzą przestrzeń twórczej wymiany metateoretycznej. Zaproponowana definicja relacyjna ujmuje filozofię nauk społecznych i katolicką naukę społeczną jako autonomiczne, lecz komplementarne formy refleksji nad rzeczywistością społeczną, operujące na różnych poziomach epistemologicznych, a zarazem zdolne do wzajemnego ubogacania się.

ANALIZA HISTORYCZNA POJĘCIA: Autor przedstawia historyczną ewolucję relacji między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną, ukazując ją jako proces przechodzący od wspólnych klasycznych fundamentów, przez okres narastającej separacji, aż do współczesnego dialogu interdyscyplinarnego.

UJĘCIE PROBLEMOWE POJĘCIA: Autor analizuje kluczowe napięcia metateoretyczne występujące w relacji między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną, koncentrując się na wymiarach antropologicznym, aksjologicznym, metodologicznym i teoretycznym. Analiza prowadzi do wniosku, że relacja między obiema tradycjami ma strukturę twórczego napięcia.

REFLEKSJA SYSTEMATYCZNA Z WNIOSEKAMI I REKOMENDACJAMI: Autor przedstawia systematyczną analizę relacji między filozofią nauk

społecznych a katolicką nauką społeczną, wskazując na ich komplementarny, a nie konkurencyjny charakter. Całość prowadzi do konkluzji, że pełniejsze rozumienie i kształtowanie życia społecznego wymaga integracji perspektywy empiryczno-opisowej i normatywno-aksjologicznej, służącej integralnemu dobru osoby i wspólnoty.

Słowa kluczowe: filozofia nauk społecznych, katolicka nauka społeczna, refleksja metateoretyczna, aksjologia społeczna, interdyscyplinarny dialog naukowy

Definicja pojęcia

Relacja między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną stanowi przedmiot dyskusji zarówno na gruncie filozofii, socjologii wiedzy, jak i teologii. Aby podjąć metateoretyczną refleksję nad ich wzajemnymi powiązaniem, konieczne jest precyzyjne zdefiniowanie obu kategorii. Właściwe uchwycenie ich zakresów pojęciowych pozwala uniknąć uproszczeń i otwiera perspektywę pogłębionej analizy dotyczącej ich punktów stykowych, napięć oraz pól możliwego dialogu.

Filozofię nauk społecznych można zdefiniować jako dziedzinę filozofii zajmującą się badaniem ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych założeń nauk o społeczeństwie, takich jak socjologia, ekonomia, politologia, antropologia czy pedagogika społeczna (Giddens, 1993, s. 84).

W odróżnieniu od czysto opisowego podejścia do praktyki badawczej filozofia nauk społecznych stawia pytania o charakter naukowości w obszarze ludzkich działań i struktur, naturę czynników sprawczych, relację między jednostką a społeczeństwem oraz warunki możliwości wyjaśniania i rozumienia zjawisk społecznych.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że filozofię nauk społecznych cechują trzy zasadnicze poziomy refleksji. Po pierwsze poziom ontologiczny – dotyczy pytania o to, co istnieje w rzeczywistości społecznej i jakie są podstawowe elementy jej struktury: jednostki, role, instytucje, systemy, wartości czy relacje społeczne. Ontologia społeczna analizuje również naturę faktów społecznych oraz ich sprawczość. Po drugie poziom epistemologiczny – koncentruje się na źródłach i granicach poznania społecznego, oceniając, czy możliwe jest obiektywne poznanie rzeczywistości społecznej, oraz analizując rolę interpretacji, wartości, tradycji i kontekstu kulturowego. Po trzecie poziom metodologiczny – bada adekwatność metod badawczych, relację między wyjaśnianiem a rozumieniem, problem nomotetyczności i idiograficzności, a także kryteria teorii naukowych.

Filozofia nauk społecznych nie tworzy więc jednego systemu, lecz stanowi meta-refleksję nad sposobami opisywania życia społecznego. Jej teorie są pluralistyczne, a perspektywy – często konkurencyjne: pozytywizm, hermeneutyka, krytyczny realizm, naturalizm, konstruktywizm społeczny czy teoria krytyczna.

W odróżnieniu od filozofii nauk społecznych, która bada warunki poznania i struktury rzeczywistości społecznej, katolicka nauka społeczna jest normatywno-doktrynalnym systemem myśli teologiczno-filozoficznej, którego celem jest interpretacja zjawisk społecznych w świetle Objawienia i rozumu oraz formułowanie zasad moralnych dotyczących życia jednostki i wspólnoty.

Można ją zdefiniować jako całość refleksji Kościoła nad życiem społecznym oraz zespół zasad, kryteriów i wskazań moralnych służących budowaniu ładu społecznego zgodnego z godnością osoby ludzkiej.

Katolicka nauka społeczna, choć korzysta z dorobku filozofii i nauk społecznych, nie jest nauką empiryczną, lecz teologiczną narracją wartościującą, czerpiącą m.in. z antropologii chrześcijańskiej, teologii moralnej, filozofii osoby, a także analizy społecznej i tradycji eklesjalnej. Jej podstawowe kategorie – godność osoby ludzkiej, dobro wspólne, solidarność, pomocniczość, sprawiedliwość społeczna – mają przede wszystkim charakter normatywny i moralny, nie zaś opisowy czy wyjaśniający (Papieska Rada „Iustitia et Pax”, 2005, s. 243). W odróżnieniu od teorii socjologicznych czy ekonomicznych, które próbują opisywać mechanizmy społeczne, katolicka nauka społeczna proponuje wizję tego, jak społeczeństwo powinno funkcjonować zgodnie z etosem personalistycznym.

W analizie definicji warto mocno zaakcentować pewne fundamentalne różnice. Filozofia nauk społecznych jest refleksją nad wiedzą społeczną, metaanalizą, która zmierza do opisu i wyjaśnienia o charakterze filozoficznym. Katolicka nauka społeczna jest refleksją moralną i normatywną, metaetyką społeczną, stanowiącą próbę formułowania ładu społecznego. Mimo że obie dziedziny dotyczą życia społecznego, operują na różnych poziomach epistemologicznych. Ta różnica nie oznacza jednak, że dialog między nimi jest niemożliwy – przeciwnie, ich relacja może stać się źródłem twórczej metateoretycznej wymiany.

Relacja między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną stanowi przykład spotkania dwóch odmiennych, choć komplementarnych tradycji intelektualnych, funkcjonujących na różnych poziomach refleksji nad rzeczywistością społeczną. Obie perspektywy operują własnymi kategoriami analitycznymi, celami i metodami, co pozwala uchwycić ich specyfikę, a zarazem zrozumieć możliwość dialogu metateoretycznego (Mariański, 2022, s. 70–84).

Pierwsza zasadnicza różnica dotyczy celów obu dyscyplin. Filozofia nauk społecznych koncentruje się przede wszystkim na krytycznej refleksji nad samymi naukami społecznymi: ich sposobem wyjaśniania, strukturą teoretyczną, językiem, relacją między opisem a wartościami, a także nad statusem epistemologicznym twierdzeń socjologicznych, ekonomicznych czy politologicznych. Jej celem jest zrozumienie, jak i dla czego nauki społeczne wyjaśniają świat w taki, a nie inny sposób. Katolicka nauka społeczna ma natomiast cel inny, głęboko zakorzeniony w perspektywie teologicznej: formułowanie zasad moralnych odnoszących się do życia społecznego. Katolicka nauka społeczna nie tyle opisuje świat społeczny, ile ocenia go i wskazuje kierunek działania zgodny z godnością osoby ludzkiej, dobrem wspólnym i zasadami chrześcijańskiego personalizmu.

Drugim elementem różnicującym jest typ wiedzy, który reprezentują obie tradycje. Filozofia nauk społecznych operuje wiedzą metateoretyczną i epistemologiczną – bada założenia, struktury i ograniczenia teorii społecznych, nie tworząc własnych diagnoz empirycznych ani normatywnych. Z kolei katolicka nauka społeczna jest rodzajem wiedzy normatywnej, teologiczno-etycznej: jej twierdzenia mają charakter preskryptywny i odnoszą się do moralnych implikacji działania społecznego, gospodarczego i politycznego (Milbank, 2006, s. 128).

Trzecim wymiarem różnicy jest metoda analizy. Filozofia nauk społecznych posługuje się metodą filozoficzną: analizą pojęć, rekonstrukcją teorii, krytyką założeń epistemologicznych i ontologicznych, refleksją nad językiem i strukturą argumentacji. Katolicka nauka społeczna wykorzystuje natomiast metodę syntezy teologicznej zakorzenionej w filozofii personalistycznej. Jej punktem wyjścia nie jest teoria naukowa, lecz Objawienie interpretowane w świetle rozumu, tradycji chrześcijańskiej i magisterium Kościoła. W centrum tej perspektywy znajduje się osoba ludzka jako byt transcendentny, relacyjny i moralny, co nadaje całej konstrukcji specyficzny, normatywny charakter.

Czwarta różnica dotyczy postulatów i orientacji praktycznej obu podejść. Filozofia nauk społecznych dąży do zrozumienia natury wyjaśniania społecznego – pyta o jego granice, modele, trafność i uwarunkowania. Skupia się więc na zagadnieniach epistemologicznych i metodologicznych. Katolicka nauka społeczna z kolei zmierza ku celowi praktyczno-normatywnemu: formułuje wizję rozwoju społeczeństwa

zgodnego z godnością osoby ludzkiej, opartą na wartościach takich jak solidarność, dobro wspólne, sprawiedliwość społeczna i pomocniczość (Hollenbach, 2002, s. 142; Majka, 1987, s. 59).

Różnice te nie oznaczają jednak, że dialog między obiema tradycjami jest niemożliwy. Przeciwnie – ich zestawienie na poziomie metateoretycznym ujawnia przestrzeń owocnej współpracy. Filozofia nauk społecznych może dostarczać katolickiej nauce społecznej narzędzi krytycznej analizy teorii społecznych oraz świadomości epistemologicznej, natomiast katolicka nauka społeczna może stanowić dla filozofii nauk społecznych źródło refleksji nad aksjologicznymi podstawami poznania społecznego (Sztompka, 2016, s. 214).

W ten sposób obie tradycje mogą wzajemnie się wzbogacać: filozofia – przez ujawnianie ukrytych założeń teoretycznych; katolicka nauka społeczna – przez wskazywanie etycznych konsekwencji przyjmowanych modeli człowieka i społeczeństwa.

Tym samym dialog między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną może prowadzić do twórczej wymiany, w której refleksja epistemologiczna i normatywna spotykają się w trosce o adekwatne rozumienie rzeczywistości społecznej i jej kształtowania zgodnie z godnością osoby. Dialog ten, o ile pozostaje świadomy odmienności poziomów refleksji, staje się nie tylko możliwy, ale także konieczny w warunkach współczesnych debat nad statusem nauk społecznych, etyką życia publicznego i rolą wartości w dyskursie akademickim.

Uwzględniając powyższe elementy, można zaproponować definicję relacyjną, która ujmuje oba pojęcia w perspektywie metateoretycznej: filozofia nauk społecznych i katolicka nauka społeczna to dwa komplementarne sposoby refleksji nad rzeczywistością społeczną: pierwsza – filozoficzna i epistemologiczna – bada warunki poznania i naturę faktów społecznych; druga – normatywna i teologiczna – interpretuje je w świetle godności osoby ludzkiej oraz formułuje zasady etyczne dla życia społecznego. Obie dziedziny operują na poziomie metarefleksji, choć na podstawie odmiennych źródeł i celów poznawczych. Ta definicja zakłada równocześnie przestrzeń dialogu, jak i autonomię każdej z dziedzin.

Zdefiniowanie pojęć w tej perspektywie pozwala przygotować grunt pod kolejne etapy analizy: historyczną dynamikę relacji, identyfikację problemów i potencjalnych napięć oraz systematyczną refleksję nad możliwościami współczesnego dialogu.

Analiza historyczna pojęcia

Relacja między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną posiada długą, wielowarstwową historię, w której splatają się odmienności metodologiczne, koncepcyjne i epistemologiczne, a zarazem wiele punktów stycznych. Obydwie tradycje – choć wyrastają z innych źródeł – rozwijały się często równolegle, reagując na analogiczne wyzwania cywilizacyjne: przemiany społeczno-ekonomiczne, kryzysy instytucjonalne, sekularyzację, uprzemysłowienie, a także globalne konflikty oraz rozwój kapitalizmu i demokracji liberalnej. Analiza tego rozwoju pozwala uchwycić, w jakim stopniu współczesny dialog między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną jest wynikiem procesów historycznych, które ukształtowały zarówno sposób rozumienia natury społecznej człowieka, jak i koncepcje ładu społecznego, dobra wspólnego oraz rozwoju.

Punktem wyjścia tej historii jest filozofia klasyczna, szczególnie myśl Arystotelesa, która wywarła fundamentalny wpływ na kształtowanie się zarówno późniejszych nauk społecznych, jak i teologii społecznej. Arystotelesowskie ujęcie człowieka jako *zoon politikon*, istoty konstytutywnie wspólnotowej, stworzyło podstawę do rozumienia życia społecznego jako rzeczywistości moralnie i teleologicznie ukierunkowanej. W średniowieczu myśl ta została zreinterpretowana w świetle chrześcijańskiej antropologii, szczególnie przez św. Tomasza z Akwinu. Jego koncepcja prawa naturalnego, sprawiedliwości i dobra wspólnego stworzyła fundament dla późniejszego nauczania Kościoła o życiu społecznym. Akwinata ukazywał życie społeczne jako sferę, w której ujawnia się transcendentny wymiar ludzkiej natury, a porządek społeczny ma odzwierciedlać porządek moralny i boski.

Choć w nowożytności nie istniały jeszcze „nauki społeczne” w sensie dyscypliny empirycznej, to jednak rozwój myśli społecznej Kościoła oraz powstanie nowożytnej teorii społecznej (Hobbes, Locke, Monteskiusz, Rousseau) zaczęły tworzyć dwa odrębne nurty interpretacji rzeczywistości zbiorowej (Hobbes, 2009; Locke, 1992; Monteskiusz, 2002; Rousseau, 2008). Katolicka nauka społeczna zakorzeniona była w antropologii metafizycznej i teologicznej, natomiast nowożytna filozofia nauk społecznych – w racjonalizmie, kontraktywizmie i politycznej teorii jednostki. To właśnie zderzenie dwóch antropologii – chrześcijańskiej

(relacyjnej) i liberalno-kontraktowej (indywidualistycznej) – stanowi punkt wyjścia dalszej historii relacji katolickiej nauki społecznej i nauk społecznych.

XIX wiek stanowi moment radykalnej zmiany: pojawiają się pierwsze sformalizowane nauki społeczne – socjologia, ekonomia polityczna, antropologia i politologia. Ich narodziny są ściśle związane z dwoma procesami: rewolucją przemysłową, a także pozytywistycznym projektem wiedzy naukowej, postulującym, że świat społeczny podlega tym samym prawom co natura.

Myśl pozytywistyczna, reprezentowana m.in. przez Augusta Comte'a, uznała religię i metafizykę za fazy „przednaukowe”. To spowodowało, że rodzące się nauki społeczne często od samego początku przyjmowały założenia świeckie, naturalistyczne i antymetafizyczne. W tym samym czasie Kościół reagował m.in. na takie zjawiska jak proletaryzacja, konflikty klasowe, a także wyzysk ekonomiczny i rozpad tradycyjnych więzi. Reakcją tą była encyklika *Rerum novarum* (1891) papieża Leona XIII, powszechnie uznawana za początek katolickiej nauki społecznej w sensie nowoczesnej, systematycznej doktryny. Jednak katolicka nauka społeczna, choć odpowiadała na te same problemy, czyniła to w sposób metafizyczny, personalistyczny i normatywny – w przeciwieństwie do empirycznej, często redukcyjnej metodologii rodzących się nauk społecznych. W tym sensie XIX wiek jest okresem narastającej dywergencji: nauki społeczne pragmatyzują i sekularyzują refleksję nad życiem społecznym, a katolicka nauka społeczna systematyzuje swoje nauczanie, usiłując ocalić antropologiczną wizję osoby jako istoty obdarzonej godnością.

Klasyczne szkoły socjologiczne – durkheimowska, marksowska i weberowska – rozwijały się według własnej logiki, często ignorując lub marginalizując wymiar religijny. Durkheim postrzegał religię jako „fakt społeczny” – ważny, ale redukowalny do funkcji integracyjnych (Durkheim, 2000, s. 149). Weber analizował religię jako czynnik kulturowy, nie metafizyczny. Marks widział religię jako nadbudowę ekonomicznych struktur wyzysku. Żadne z tych ujęć nie mogło zostać przyjęte przez katolicką naukę społeczną, która zakłada nienaruszalność transcendentnego wymiaru osoby i społeczeństwa.

W pierwszej połowie XX wieku Kościół, reagując na modernizm, totalitaryzmy i redukcjonizmy, wspiera rozwój personalizmu (Mounier,

Maritain, Wojtyła). Personalizm chrześcijański pełnił funkcję mostu pomiędzy teologiczną wizją człowieka a rozwijającymi się naukami społecznymi. Po pierwsze przyjmował empiryczny opis rzeczywistości społecznej. Po drugie bronił ontologicznej godności osoby przed jej redukcją do klasy, roli lub funkcji. Po trzecie zaś akcentował wolność, relacyjność i wspólnotowość człowieka. Personalizm stał się fundamentem encyklik społecznych Jana XXIII i Jana Pawła II, a zarazem punktem wyjścia do dialogu z socjologią, psychologią i politologią.

Sobór Watykański II (1962–1965), szczególnie konstytucja *Gaudium et spes*, dokonał przełomu: uznał autonomię nauk i ich metod, wezwał do dialogu Kościoła z kulturą nowoczesną, a także podkreślił antropologiczny i społeczny wymiar misji Kościoła. Katolicka nauka społeczna od tego momentu coraz częściej korzysta z ustaleń nauk społecznych przy zachowaniu własnej normatywności. Wyraźne jest to w takich dokumentach jak: *Populorum progressio* (1967), *Laborem exercens* (1981), *Centesimus annus* (1991), *Caritas in veritate* (2009).

W XXI wieku relacja między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną ma przede wszystkim charakter interdyscyplinarny, nie antagonistyczny. Nauki społeczne dostarczają danych empirycznych (np. badań nad ubóstwem, nierównościami, migracjami), a także modeli analizy społecznej (kapitał społeczny, teoria systemowa, socjologia sieci), jak również teorii zmiany społecznej i rozwoju. Katolicka nauka społeczna coraz częściej opiera swoje diagnozy na analizach socjologicznych i ekonomicznych, co widać w dokumentach papieża Franciszka (np. *Evangelii gaudium*, *Laudato si'*, *Fratelli tutti*).

Katolicka nauka społeczna rozwija refleksję, która może stanowić korektę redukcjonistycznych ujęć rzeczywistości społecznej. Broni ontologicznej nieredukowalności osoby, podkreśla znaczenie norm moralnych i aksjologii, a także przypomina o teleologii życia społecznego. Co więcej, katolicka nauka społeczna wprowadza kategorię dobra wspólnego jako perspektywy kryterialnej, ponadto zaś akcentuje relacyjność jako podstawę ładu społecznego.

Współczesna filozofia nauk społecznych, reprezentowana przez realizm krytyczny, hermeneutykę i teorię działania komunikacyjnego, zbliża się do wielu elementów chrześcijańskiej antropologii. Główne obszary synergii i dialogu to: antropologia relacyjna – łącząca osoby jako podmioty działania i godności; krytyka neoliberalizmu – jako

wspólna troska o skutki nadmiernego indywidualizmu; analiza strukturalna wykluczenia – w ekonomii i socjologii spotykająca się z katolicką nauką społeczną. Dodatkowo warto wskazać również teorie kapitału społecznego – bliskie personalistycznej wizji społeczeństwa, a także ekonomie solidarności i ekonomie daru – rozwijane równolegle przez Kościół i przez część ekonomii heterodoksyjnej (Donati, 2011).

Historia relacji między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną ukazuje drogę od separacji (XIX w.), przez konfrontację (pozytywizm versus personalizm), do dialogu (Sobór Watykański II), aż po współpracę interdyscyplinarną (XXI w.). Obie tradycje – choć różne co do źródeł i celów – dysponują narzędziami analitycznymi i normatywnymi, które w połączeniu pozwalają tworzyć pełniejszą wizję rzeczywistości społecznej. Filozofia nauk społecznych daje język opisu, analizy i wyjaśniania. Katolicka nauka społeczna dostarcza antropologii, aksjologii i teleologii potrzebnej, by wiedzieć po co, a nie tylko jak działa społeczeństwo. Ta historyczna dynamika stwarza przestrzeń dla metateoretycznej syntezy, którą podjęto w niniejszym artykule.

Ujęcie problemowe pojęcia

Relacja między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną ujawnia szereg fundamentalnych napięć o charakterze epistemologicznym, antropologicznym i metodologicznym. Problemy te nie wynikają wyłącznie z odmienności obu tradycji, lecz z odmiennego rozumienia natury wiedzy o społeczeństwie, jej celów, języka i sposobów uzasadniania twierdzeń. Ich analiza ma charakter metateoretyczny, ponieważ dotyczy poziomu założeń, z których wyrastają zarówno dyscypliny empiryczne, jak i normatywna refleksja Kościoła o ładzie społecznym.

Jednym z najgłębszych i najbardziej podstawowych obszarów napięcia między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną pozostaje kwestia antropologii. Nauki społeczne – w zależności od paradygmatu teoretycznego – operują różnymi modelami natury ludzkiej, które można określić jako mniej lub bardziej redukcjonistyczne (Kowalczyk, 2011, s. 123). W tradycji liberalnej i utylitarnej człowiek jawi się przede wszystkim jako podmiot indywidualnych interesów, dążący do maksymalizacji korzyści i minimalizacji kosztów. W ujęciach

marksistowskich natomiast dominuje kolektywistyczna interpretacja osoby, w której jednostka jest funkcją klasowych struktur ekonomicznych. Perspektywa funkcjonalistyczna (Durkheim, Parsons) traktuje człowieka jako element systemu, odgrywający określone role zapewniające równowagę społeczną. Modele racjonalnego wyboru (Becker, Coleman) redukują motywacje ludzkie do kalkulacji korzyści, natomiast nurty ewolucjonistyczne i biologizujące (Spencer, socjobiologia) interpretują zachowania w kategoriach adaptacji i selekcji. Wszystkie te podejścia – choć użyteczne metodologicznie – w mniejszym lub większym stopniu pomijają pełnię osobowego istnienia, sprowadzając człowieka do funkcji, roli, interesu, preferencji lub mechanizmów biologicznych.

W opozycji do tych redukcjonizmów katolicka nauka społeczna konsekwentnie rozwija personalizm chrześcijański jako fundament refleksji o człowieku i społeczeństwie. Osoba jest tu rozumiana jako byt transcendentny, moralny i relacyjny a także obdarzony nienaruszalną godnością, której źródłem jest zarówno natura, jak i odniesienie do Boga. Wolność osoby ma wymiar aksjologiczny i teleologiczny, a nie wyłącznie instrumentalny. Życie społeczne wyrasta z relacyjności, a nie tylko z wymiany interesów, zaś godność uznawana jest za kategorię przedpolityczną i niezbywalną (Finnis, 2011, s. 239).

Z metateoretycznego punktu widzenia prowadzi to do fundamentalnego pytania: czy nauki społeczne mogą być uprawiane bez normatywnej antropologii, a katolicka nauka społeczna – bez empirycznie weryfikowalnych modeli życia społecznego? Relacja między tymi stanowiskami nie jest zatem opozycją, lecz intelektualnym napięciem, w którym opisowe ujęcia nauk społecznych i normatywna wizja katolickiej nauki społecznej wzajemnie się dopełniają, a nie wykluczają.

Drugim kluczowym obszarem różnicy jest stosunek do wartości. Kласyczna filozofia nauk społecznych – szczególnie pod wpływem weberowskiego postulatu neutralności – długo utrzymywała, że nauka powinna unikać wartościowania, ograniczając się do opisu i wyjaśniania faktów. Katolicka nauka społeczna przeciwnie – od początku funkcjonuje jako system normatywny, operujący jawnymi wartościami moralnymi: sprawiedliwością, solidarnością, godnością osoby czy dobrem wspólnym.

Współczesna filozofia nauki coraz wyraźniej krytykuje jednak pozytywistyczne przekonanie o możliwości całkowicie wolnej od wartości wiedzy społecznej. Wskazuje się, że wybór metod badawczych ma

charakter normatywny, definicje pojęć społecznych są zakorzenione w wartościach, a teoria niesie ukryte założenia aksjologiczne. W tym sensie nauki społeczne zbliżają się do katolickiej nauki społecznej, uznając, że wartości powinny być ujawniane, a nie ukrywane. Pojawia się jednak nowe pytanie: jak połączyć normatywność teologiczną katolickiej nauki społecznej z pluralizmem wartości w społeczeństwie demokratycznym? To napięcie nie jest przeszkodą, lecz formą twórczego wyzwania – próbą znalezienia języka, w którym normatywność moralna i wielość światopoglądów mogą współistnieć w przestrzeni publicznej.

Empiryczne nauki społeczne posługują się często uproszczonymi modelami człowieka i społeczeństwa, koniecznymi dla operacjonalizacji zmiennych, pomiaru i predykcji. Redukcja jest więc narzędziem metodologicznym, nie metafizycznym. Katolicka nauka społeczna natomiast posługuje się integralną antropologią, obejmującą wymiar fizyczny, psychiczny, społeczny, moralny i duchowy. Rodzi się zatem pytanie: czy nauki społeczne mogą zachować status naukowy bez redukcji, a katolicka nauka społeczna – bez korzystania z narzędzi analitycznych, które nieuchronnie upraszczają złożoność osoby? Obie tradycje stoją wobec konieczności wzajemnego zrozumienia swoich metod: nauki społeczne potrzebują świadomości ograniczeń redukcji, a katolicka nauka społeczna – narzędzi empirycznych, aby właściwie diagnozować rzeczywistość społeczną.

Filozofia nauk społecznych wyróżnia wiele typów teorii: empirystyczne, interpretatywne, krytyczne czy realistyczne. Każdy z nich pełni określoną funkcję epistemologiczną: opisuje, interpretuje lub wyjaśnia rzeczywistość społeczną. Katolicka nauka społeczna nie jest teorią społeczną w tym sensie, lecz doktryną moralną o społeczeństwie, odgrywającą rolę: krytyczną, profetyczną, pedagogiczną i normatywną. Stąd problem metateoretyczny: czy katolicka nauka społeczna powinna być uznawana za teorię społeczną, czy raczej za teologiczno-etyczny kompas dla praktyki społecznej?

Nauki społeczne przedstawiają zróżnicowane definicje społeczeństwa, obejmując m.in. takie ujęcia jak: system funkcjonalny (Parsons, Luhmann), relacje władzy (Foucault), sieci przepływu (Castells) a także jako wspólnotę (Tönnies) czy rynek (Hayek). Katolicka nauka społeczna opiera się na ontologicznej wizji społeczeństwa jako wspólnoty osób, ukierunkowanej na dobro wspólne dzięki solidarności i uczestnictwu.

W tym kontekście powstaje fundamentalne pytanie: czy możliwe jest jedno pojęcie społeczeństwa, które obejmuje zarówno opisowe ujęcia naukowe, jak i normatywne ujęcia katolickiej nauki społecznej? To, jak się wydaje, jedna z najbardziej dynamicznych przestrzeni dialogu między obiema tradycjami.

Nauki społeczne badają to, „co działa” – w kategoriach efektywności, adaptacji, mechanizmów i procesów. Katolicka nauka społeczna pyta o to, „co jest słuszne” – pod względem godności osoby i dobra wspólnego. Wynika z tego kolejne pytanie: w jakim zakresie skuteczność i moralność mogą być traktowane jako wspólne kryteria analizy społeczeństwa? W praktyce politycznej, ekonomicznej i społecznej widzimy, że nie da się oddzielić jednego od drugiego: działania skuteczne, lecz niemoralne niszczą społeczeństwo, a moralne, lecz nieskuteczne – nie realizują dobra wspólnego.

Teorie nauk społecznych opisują zmianę społeczną jako efekt konfliktu, adaptacji, modernizacji lub przepływu sieciowego. Katolicka nauka społeczna wskazuje raczej na przemianę moralną: nawrócenie osobiste, nawrócenie struktur, formację sumienia i działanie wspólnot. Pytanie metateoretyczne brzmi: czy zmiana strukturalna jest możliwa bez przemiany moralnej? I czy sama przemiana moralna wystarcza, by przebudować struktury społeczne? Różne modele zmiany pokazują, że pełna analiza społeczna wymaga obu wymiarów: empirycznego i moralnego.

Analiza problemów antropologicznych, aksjologicznych, metodologicznych i teoretycznych ukazuje nie prosty konflikt, lecz strukturę twórczych napięć między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną. Nauki społeczne mają charakter opisowy i empiryczny; katolicka nauka społeczna – normatywny i personalistyczny. Obie tradycje zajmują różne poziomy refleksji, ale właśnie dzięki temu mogą się wzajemnie uzupełniać.

Z analizy metateoretycznej wynika, że rzetelny opis rzeczywistości społecznej musi spotkać się z jasnym kompasem aksjologicznym, a normatywna wizja osoby wymaga empirycznego osadzenia w realnych strukturach społecznych. W tym dialogu rodzi się pełniejsze rozumienie społeczeństwa, możliwe tylko wtedy, gdy fakty i wartości wchodzą ze sobą w konstruktywną relację.

Refleksja systematyczna z wnioskami i rekomendacjami

Refleksja systematyczna nad relacją filozofii nauk społecznych i katolickiej nauki społecznej ukazuje, że obie tradycje – choć odrębne pod względem metodologicznym, epistemologicznym i antropologicznym – mogą tworzyć owocne pole dialogu metateoretycznego. Taki dialog, zakorzeniony w świadomym odsłonięciu własnych założeń, prowadzi do głębszego zrozumienia zarówno natury nauk społecznych, jak i specyfiki normatywnej refleksji Kościoła nad życiem społecznym.

Relacja filozofii nauk społecznych i katolickiej nauki społecznej nie jest relacją konkurencyjną, lecz dialogiczną. Obie tradycje funkcjonują na odmiennych poziomach. Nauki społeczne mają charakter empiryczny i deskryptywny, katolicka nauka społeczna natomiast normatywny, aksjologiczny i teologiczny. Filozofia nauk społecznych dąży do wyjaśniania i rozumienia faktów społecznych. Katolicka nauka społeczna formułuje oceny moralne i proponuje zasady działania (są to zasady: dobra wspólnego, pomocniczości, solidarności, godności osoby). Wniosek systematyczny stanowi to, że żadna analiza społeczna nie jest wolna od wartości, a normatywność katolickiej nauki społecznej może stać się narzędziem krytycznego uświadamiania aksjologicznego wymiaru badań społecznych. Nauki społeczne budują modele wyjaśniające, natomiast katolicka nauka społeczna buduje modele oceniające moralnie rzeczywistość społeczną. Systematyczne zestawienie prowadzi do wniosku, że te odmienne perspektywy mogą być komplementarne: nauki społeczne dostarczają wiedzy o tym, jak społeczeństwo działa, a katolicka nauka społeczna – jak powinno działać.

Systematyczna analiza relacji między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną wskazuje, że integracja między nimi nie polega na prostej syntezie ani sprowadzeniu jednej tradycji do drugiej. Przeciwnie, chodzi o tworzenie wspólnej przestrzeni pytań, w której obie tradycje – każda z własną metodologią i epistemologią – podejmują dialog dotyczący natury człowieka, struktury społeczeństwa i moralnego sensu życia zbiorowego. Można wyróżnić trzy zasadnicze modele takiej integracji: hermeneutyczny, krytyczny i dialogiczny.

W modelu hermeneutycznym katolicka nauka społeczna odgrywa rolę interpretacyjno-aksjologiczną, korzystając z opisów dostarczanych przez nauki społeczne. Socjologia, ekonomia czy politologia oferują rozbudowane diagnozy procesów społecznych, strukturalnych i kulturowych, natomiast katolicka nauka społeczna nadaje im sens moralny oraz teologiczny, dzięki czemu dane empiryczne mogą być odczytywane w szerszym kontekście antropologicznym i etycznym. W tym ujęciu nauki społeczne stanowią instrument poznawczy, natomiast katolicka nauka społeczna – kompas interpretacyjny, który pozwala rozpoznać, czy dane zjawisko służy godności osoby, solidarności i dobru wspólnemu. Taka hermeneutyczna relacja nie eliminuje różnic metodologicznych, lecz ukazuje, że diagnoza empiryczna potrzebuje normatywnej interpretacji, aby stanowić podstawę odpowiedzialnego działania społecznego.

Drugi model podkreśla funkcję krytyczną katolickiej nauki społecznej wobec redukcjonistycznych tendencji obecnych w części teorii nauk społecznych. Katolicka nauka społeczna ujawnia ograniczenia wynikające m.in. z ekonomizmu redukującego człowieka do *homo oeconomicus* czy utilitaryzmu marginalizującego wartości moralne, a także funkcjonalizmu postrzegającego jednostkę przede wszystkim jako wykonawcę ról. W tym ujęciu katolicka nauka społeczna nie odrzuca nauk społecznych, lecz wskazuje, że ich opisy wymagają antropologii aksjologicznej, aby nie zredukować człowieka do elementu systemu czy funkcji adaptacyjnej. Model krytyczny akcentuje więc konieczność komplementarności: nauki społeczne dostarczają analizy, lecz potrzebują personalistycznej korekty, aby zachować adekwatność wobec pełnego doświadczenia ludzkiego.

Model dialogiczny zakłada obustronne oddziaływanie i wzajemną inspirację. Nauki społeczne dzięki swojej empiryczności i analitycznemu rygorowi mogą skłonić katolicką naukę społeczną do pogłębienia refleksji nad realnymi procesami społecznymi, unikając idealizacji życia zbiorowego. Z drugiej strony katolicka nauka społeczna może inspirować nauki społeczne do pogłębienia refleksji nad dobrem wspólnym, etycznym wymiarem działania społecznego oraz rolą wartości w życiu publicznym. Dialog ten nie oznacza symetrii, lecz komplementarność funkcji. Nauki społeczne zajmują się przede wszystkim opisem i wyjaśnianiem rzeczywistości, katolicka nauka społeczna oferuje natomiast jej normatywną orientację, zakorzenioną w antropologii personalistycznej.

Relacja między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną nie ma charakteru tylko czysto teoretycznego, prowadzi także do konsekwencji praktycznych wpływających na założenia polityki publicznej czy edukację społeczną. Polityki publiczne oparte wyłącznie na danych empirycznych mogą prowadzić do rozwiązań skutecznych technicznie, lecz niespójnych z wartościami godności osoby czy dobra wspólnego. Katolicka nauka społeczna wnosi tu orientację moralną, która podkreśla pierwszeństwo osoby przed strukturami i rynkiem, jak również konieczność partycypacji społecznej i współodpowiedzialności. Empiryczna analiza bez wartości staje się technokracją, a wartości bez analizy – moralizmem. Integracja obu jest warunkiem tworzenia odpowiedzialnej polityki społecznej.

W perspektywie edukacyjnej współpraca katolickiej nauki społecznej i nauk społecznych wskazuje na potrzebę kształcenia, które obejmuje zarówno kompetencje krytycznego myślenia i analizy danych, jak i rozwój sumienia, empatii oraz wrażliwości moralnej. Edukacja powinna promować kompetencje obywatelskie i umiejętność pracy dla dobra wspólnego, integrując wiedzę techniczną z etycznym namysłem nad konsekwencjami działań społecznych. Rzeczywistość społeczna jest wielowarstwowa i nie może być właściwie zrozumiana przy użyciu wyłącznie jednego narzędzia – ani empirycznego, ani teologicznego. Refleksja systematyczna wskazuje konieczność badań interdyscyplinarnych łączących perspektywę teologiczną, filozoficzną i społeczną. Ponadto domaga się analiz opartych na pełnej wizji osoby ludzkiej, a także praktyk społecznych inspirowanych zarówno wiedzą naukową, jak i etyką. Tylko takie podejście pozwala uniknąć ideologizacji oraz redukcjonizmu.

Refleksja systematyczna ukazuje, że relacja między filozofią nauk społecznych a katolicką nauką społeczną nie ma charakteru antagonicznego, lecz komplementarny. Nauki społeczne dostarczają narzędzi poznania, analizy i wyjaśniania rzeczywistości społecznej, natomiast katolicka nauka społeczna wnosi normatywny kompas pozwalający ocenić kierunek i sens działań społecznych. W konsekwencji można stwierdzić, że pełne rozumienie życia społecznego wymaga równoczesnej obecności dwóch perspektyw: empiryczno-opisowej i normatywno-aksjologicznej. Filozofia nauk społecznych i katolicka nauka społeczna – integrując się w sposób dialogiczny i krytyczny – mogą wspólnie służyć integralnemu dobru człowieka i wspólnoty.

BIBLIOGRAFIA

- Donati, P. (2011). *Relational sociology: A new paradigm for the social sciences*. London: Routledge.
- Durkheim, É. (2000). *Zasady metody socjologicznej*. Przeł. J. Szacki. Warszawa: PWN.
- Finnis, J. (2011). *Natural law and natural rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, A. (1993). *New rules of sociological method: A positive critique of interpretative sociologies*. Oxford: Polity Press.
- Hobbes, T. (2009). *Lewiatan czyli Materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*. Przeł. C. Znamierowski. Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Hollenbach, D. (2002). *The common good and Christian ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kowalczyk, S. (2011). *Współczesny kryzys ideowo-aksjologiczny*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Locke, J. (1992). *Dwa traktaty o rządzie*. Przeł. Z. Rau. Warszawa: PWN.
- Majka, J. (1987). *Katolicka nauka społeczna. Studium historyczno-doktrynalne*. Rzym: Fundacja Jana Pawła II, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej.
- Mariański, J. (2022). *Pluralizm społeczno-kulturowy jako megatrend a religijność i moralność. Studium socjologiczne*. Lublin: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie.
- Milbank, J. (2006). *Theology and social theory: Beyond secular reason*. Malden: Blackwell.
- Monteskusz (2002). *O duchu praw*. Przeł. T. Boy-Żeleński. Warszawa: De Agostini Polska.
- Papieska Rada „Iustitia et Pax” (2005). *Kompendium nauki społecznej Kościoła*. Przeł. D. Chodyniecki, A. Dalach, J. Nowak. Kielce: Jedność.
- Rousseau, J.-J. (2008). *Umowa społeczna*. Przeł. A. Peretiatkowicz. Warszawa: PWN.
- Sztompka, P. (2016). *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*. Kraków: Wydawnictwo Znak Horyzont.